

<https://doi.org/10.31891/PT-2025-1-6>

УДК 159.9.019.4

Олена ПЕТЯК

доктор філософії з психології, доцент,
Хмельницький національний університет
<https://orcid.org/0000-0002-0635-493X>

e-mail: petiakO@khmnu.edu.ua

Олександра КОЦЮК

здобувач PhD,
Хмельницький національний університет
<https://orcid.org/0009-0004-7836-1743>

e-mail: kotsykalexa@ukr.net

ПОВЕДІНКОВІ СТРАТЕГІЇ КРИВДНИКІВ ТА ЇХ КОРЕКЦІЯ ШЛЯХОМ ПСИХОЛОГІЧНИХ ІНТЕРВЕНЦІЙ

У сучасному світі важливість психічного здоров'я та емоційної стабільності особистості набуває особливого значення, особливо в умовах соціальних змін та криз. Дослідження в цій галузі показують, що поведінкові стратегії, які використовують особи, схильні до агресії, можуть суттєво впливати на їхнє життя та життя оточуючих. Важливою метою даної статті є аналіз поведінкових стратегій кривдників та їх корекція за допомогою психологічних інтервенцій. Також у статті представлені сучасні дослідження українських науковців щодо питання поведінкових особливостей кривдників та способи корекції дисфункціональних патернів. Результати свідчать, що корекція поведінкових стратегій може здійснюватися через цілеспрямовані втручання, спрямовані на розвиток емоційної свідомості, покращення комунікативних навичок та формування конструктивних моделей поведінки.

Однією з ключових рекомендацій є впровадження програм тренінгів, які б надавали кривдникам можливість усвідомити причини своїх агресивних дій, а також навчитися альтернативним способам реагування на конфліктні ситуації. Крім того, акцентується увага на важливості сімейної терапії та соціальної підтримки у процесі зміни поведінки агресорів.

Дослідження демонструє, що позитивні зміни можливі за умови комплексного підходу до корекції агресивної поведінки, який враховує індивідуальні особливості особи та її соціальне середовище. Визначені в рамках роботи результати можуть бути використані фахівцями для розробки ефективних програм психотерапії та соціальної корекції, реабілітації. Таким чином, результати дослідження мають практичне значення для психологів, соціальних працівників та педагогів, що працюють з особами, схильними до агресії.

Ключові слова: агресія, корекційна програма, кривдники, поведінкові стратегії, психологічні інтервенції, психотерапія.

Olena PETYAK, Oleksandra KOTSIUK

Khmelnyskyi National University

BEHAVIORAL STRATEGIES OF PERPETRATORS AND THEIR CORRECTION THROUGH PSYCHOLOGICAL INTERVENTIONS

In today's world, the importance of mental health and emotional stability is particularly significant, especially amid social changes and crises. Research in this area shows that the behavioral strategies employed by individuals prone to aggression can profoundly impact their lives and the lives of those around them. The primary aim of this article is to analyze the behavioral strategies of perpetrators and their correction through psychological interventions. The article also presents contemporary studies by Ukrainian scientists on the behavioral characteristics of perpetrators and ways to correct dysfunctional patterns. The results indicate that the correction of behavioral strategies can be achieved through targeted interventions aimed at developing emotional awareness, improving communication skills, and fostering constructive behavior models.

One of the key recommendations is the implementation of training programs that provide perpetrators with the opportunity to understand the reasons behind their aggressive actions and learn alternative responses to conflict situations. The procedure for psychological interventions is outlined in a general framework. It comprises three phases: preliminary assessment, direct intervention, and final evaluation. Additionally, emphasis is placed on the importance of family therapy and social support in the process of changing the behavior of aggressors.

The study demonstrates that positive changes are possible through a comprehensive approach to correcting aggressive behavior, which takes into account the individual characteristics of the person and their social environment. The results outlined in this work can be utilized by professionals to develop effective psychotherapy and social correction and rehabilitation programs. Thus, the findings of this research have practical significance for psychologists, social workers, and educators working with individuals prone to aggression.

Keywords: aggression, correction program, perpetrators, behavioral strategies, psychological interventions, psychotherapy.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

На жаль, проблема агресивної поведінки та її корекції в сучасному суспільстві набуває дедалі більшої актуальності у зв'язку зі збільшенням рівня насильства в різних соціальних сферах – від сім'ї до робочого простору та навчальних закладів. Психологічний портрет кривдника, який використовує агресивні моделі поведінки для досягнення власних цілей або реагування на стресові ситуації, є складним та багатогранним. Причиною цього могуть бути, як соціокультурні, так й індивідуальні психологічні чинники, що призводять до появи агресивної поведінки. Водночас, одним із важливих аспектів, який залишається недостатньо дослідженим, є питання корекції деструктивних моделей поведінки кривдників шляхом психологічних інтервенцій[3, с. 172].

Основна проблема полягає в тому, що традиційні підходи до боротьби з агресією та насильством часто фокусуються на соціальних або юридичних заходах впливу на кривдників. Ці підходи мають важливе значення, проте вони не завжди є ефективними саме для зміни поведінкових стратегій агресорів у довготривалій перспективі. Соціальні санкції, як правило, впливають лише на зовнішній контроль поведінки, не змінюючи глибинних психологічних механізмів, які призводять до агресії. Це створює значний ризик рецидивів насильницької поведінки після припинення контролю цих зовнішніх впливів.

Агресія, як один з найбільш деструктивних проявів людської поведінки, часто обумовлена комплексом причин: індивідуальними особливостями особистості, попереднім досвідом застосування агресивних дій, невмінням керувати власними емоціями та соціальним впливом. Кривдники можуть використовувати агресію як спосіб вирішення конфліктів, що підкріплений їхнім особистим минулим досвідом, у якому насильницька поведінка була засобом досягнення контролю чи влади. Тому важливо зрозуміти, які саме стратегії поведінки формуються у таких осіб і чому вони вважають насильство ефективним способом впливу [9].

Значна частина досліджень, що стосуються поведінкових стратегій кривдників, зосереджується на їхній мотивації, емоційному стані та соціальних стосунках. Однак, актуальним є питання про те, як можна ефективно коригувати ці стратегії. Існує нагальна потреба у впровадженні психологічних інтервенцій, які б враховували індивідуальні особливості кривдників і дозволяли їм змінювати свої поведінкові патерни [1, с. 21]. Психологічні інтервенції, спрямовані на корекцію агресивної поведінки, можуть охоплювати різні терапевтичні методи, тому важливою складовою таких інтервенцій є допомога агресору в усвідомленні причин своєї агресії, навчання альтернативних способів регулювання емоцій, розвиток навичок ефективного спілкування та подолання конфліктів. Тому необхідність систематизації наявних даних, розробка нових підходів та їх тестування є провідними завданнями для підвищення ефективності втручання та запобігання рецидивам агресивної поведінки кривдників.

Аналіз досліджень та публікацій

Аналіз останніх досліджень проблеми поведінкових стратегій кривдників та їх корекції охоплює різні аспекти агресивної поведінки, соціальних взаємовідносин, психологічних механізмів та підходів до змін у поведінці агресорів. Українські дослідники активно вивчають це

питання у контексті соціальної психології, психотерапії та кримінальної психології. Дослідження охоплюють як особистісні особливості кривдників, так і зовнішні чинники, що впливають на їхню поведінку, а також підходів до корекції шляхом психологічних інтервенцій.

Вітчизняні науковці часто підкреслюють важливість комплексного підходу до вивчення психологічного профілю кривдника. У дослідженнях виділяються такі характеристики, як низька емоційна регуляція, підвищена імпульсивність, низький рівень емпатії та схильність до маніпуляцій. Важливо зазначити, що дослідження кривдників охоплюють як індивідуальні випадки домашнього насильства, так і більш серйозні кримінальні правопорушення. Зокрема, згідно напрацювань О. Мельничука та І. Литвиненка, кривдники часто демонструють антисоціальні риси та прояви нарцисизму, що ускладнює процес реабілітації. Дослідники також акцентують увагу на тому, що багато кривдників мають травматичний дитячий досвід, що у майбутньому призводить до дисфункціональних стратегій взаємодії з оточуючими [5].

Крім особистісних чинників, дослідження українських науковців зосереджуються на соціальних і культурних аспектах. У науковій статті М. Петренка та О. Ковальчука відзначається, що агресивна поведінка кривдників часто формується під впливом соціальних норм і стереотипів, особливо тих, що пов'язані з гендерними ролями [6]. Також досліджено, що високий рівень соціальної напруженості в українському суспільстві, зокрема через економічні труднощі та вплив війни, може сприяти посиленню агресивних тенденцій [4, с. 160].

Українські науковці вивчають різні підходи до корекції поведінки кривдників, наголошуючи на важливості індивідуального підходу та довготривалої терапії. Методи когнітивно-поведінкової терапії є одними з найбільш ефективних підходів, оскільки вони дозволяють змінювати дисфункціональні переконання та здатні навчати новим стратегіям поведінки. Дослідження В. Глушко показує, що когнітивно-поведінкова терапія допомагає кривдникам усвідомити наслідки своїх дій і змінити реакції на стресові ситуації. У межах цієї терапії важливою є також робота з емоційною регуляцією, навчання технікам контролю гніву та покращення комунікаційних навичок [2, с. 145].

Важливу роль відіграють групові та індивідуальні програми психотерапевтичної підтримки для кривдників. Зокрема, О. Лазаренко відзначає ефективність групових програм, які дають змогу кривдникам отримувати підтримку інших учасників, а також вчитися на їхньому

досвіді. Такі програми, зазвичай, передбачають психологічну освіту, розвиток емоційної компетентності, навичок управління стресом і побудови здорових відносин [8, с. 204].

Сучасні дослідження також підкреслюють виклики, з якими зіштовхуються фахівці під час роботи з кривдниками. Серед них: висока частота рецидивів агресивної поведінки, особливо у випадках, коли кривдники не проходять повний курс терапії або чинять опір змінам. Також відзначається проблема стигматизації та недостатня кількість ресурсів для повноцінної реабілітації. Позитивним є те, що все більше українських психологів і психотерапевтів залучаються до роботи з цією категорією осіб, що дозволяє розробляти нові ефективні методи та підходи. Наприклад, Т. Зінченко вказує на перспективність впровадження мультидисциплінарних програм, що включають роботу з сім'ями кривдників і розвиток соціальних навичок [7, с. 84].

Формулювання цілей статті

Мета статті: визначити та проаналізувати поведінкові стратегії, що використовуються кривдниками, а також розробити ефективні психологічні інтервенції для їх корекції, зосереджуючи увагу на формуванні проактивних моделей поведінки та емоційної регуляції, що сприятимуть зменшенню агресії та проявів насильства в міжособистісних стосунках.

Виклад основного матеріалу

У нашому дослідженні взяли участь 28 осіб-чоловіків, які вчинили агресивні дії у міжособистісних стосунках (домашнє насильство). Учасники були обрані з груп проходження корекційних програм для кривдників і психотерапевтичних груп м. Хмельницького. Їх вік варіювався від 26 до 50 років. Для діагностики було використано комплекс якісних і кількісних методів.

Опитувальник діагностики схильності до агресії (BPAQ – Buss-Perry Aggression Questionnaire), А. Басс і М. Перрі. Дана методика є стандартизованим інструментом для вимірювання агресії, що охоплює фізичну, вербальну агресію, гнів і ворожість. Мета: визначити початковий рівень агресивної поведінки учасників до початку втручання. Учасники заповнювали анкету на початку дослідження і повторно після завершення програми (табл. 1).

Таким чином, діагностика показала, що 64,3% опитаних мали високу схильність до фізичної агресії, 78,6% – до вербальної агресії. Так, 46,4% досліджуваних визначили високі показники схильності до гніву, а 60,7% – до ворожості у міжособистісних стосунках.

Таблиця 1

Результати діагностики схильності до агресії

№	Показники	Сильно виражена схильність (%)
1	Фізична агресія	64,3
2	Вербальна агресія	78,6
3	Гнів	46,4
4	Ворожість	60,7%

Наступна методика – тест на рівень емпатії (Empathy Quotient). Призначений для оцінки рівня емпатії у людей, що складається з 40 питань, які стосуються сприйняття емоцій інших. Мета: визначити зміни в рівнях емпатії учасників після психотерапевтичних втручання. Тестування також проводилося на початку та в кінці психологічних інтервенцій (табл. 2).

Таблиця 2

Результати діагностики рівнів емпатії кривдників

Показники	Значення (%)
Високий	10,71
Середній	28,57
Низький	60,71

Так, з результатів було встановлено, що 60,71% опитаних мають низький рівень емпатії та співчуття, 28,57% продемонстрували середній рівень і лише 10,71% досліджуваних мають високий рівень емпатії.

Надалі робота з кривдниками проводилася протягом 3 місяців у комбінованому, комплексному форматі. Учасники відвідували серію індивідуальних сесій когнітивно-поведінкової терапії, під час яких вивчали, як їхні думки впливають на почуття і поведінку. Використовувалися такі техніки, як: ідентифікація негативних автоматичних думок, робота над позитивними афірмаціями та складання планів дій у стресових ситуаціях.

Важливе місце займала також групова терапія. Сесії включали обговорення, підтримку та взаємодію між учасниками, де вони мали можливість ділитися своїм досвідом, вивчати нові соціальні навички і відпрацьовувати конструктивні способи вирішення конфліктів. Серед основних тем сесій розглядалися наступні: «Управління емоціями», «Конструктивне вирішення конфліктів», «Розвиток навичок спілкування».

Щотижня учасники відвідували тренінги з емоційної регуляції. Вони представляють серії семінарів, спрямованих на навчання управлінню своїми емоціями. Застосовувалися вправи і рольові ігри для

відпрацювання навичок емоційної регуляції: техніки глибокого дихання, вправи на усвідомлення, методики релаксації тощо.

Узагальнено процедура корекції поведінки кривдників шляхом психологічних інтервенцій виглядала таким чином:

1. Попереднє оцінювання. Учасники заповнили анкети на початку дослідження, що дозволило визначити їхні початкові показники агресії та емпатії.

2. Безпосереднє втручання. Учасники проходили 12 тижнів програми, що включала індивідуальні сесії когнітивно-поведінкової терапії, групову терапію та тренінги з емоційної регуляції.

3. Фінальне оцінювання. Після завершення програми учасники повторно заповнили анкети для оцінки змін у рівні агресії та емпатії.

Після завершення програми, ми провели аналізи даних, де кількісні дані аналізувалися за допомогою статистичних методів, зокрема, t-тесту для порівняння до і після втручання, а якісні дані опрацьовувалися шляхом контент-аналізу інтерв'ю, щоб виявити основні теми, які пов'язані зі змінами в поведінці учасників.

В результаті було виявлено, що учасники програм корекції продемонстрували значне зниження рівня агресії та підвищення емпатії після закінчення програми. Групова терапія показала високу ефективність у покращенні соціальних навичок і емоційної регуляції кривдників. Таким чином, емпіричне дослідження підтвердило, що комплексні психологічні інтервенції можуть значно змінювати деструктивні поведінкові стратегії кривдників, знижуючи рівень агресії та покращуючи міжособистісні стосунки. Це підкреслює важливість впровадження таких програм у системі підтримки осіб, що вчинили домашнє насильство.

Висновки з даного дослідження

і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

У результаті дослідження були виявлені основні поведінкові стратегії кривдників, такі як: агресія, маніпуляція та уникання відповідальності. Ці стратегії негативно впливають на їхні стосунки з оточенням та сприяють підсиленню насильницької поведінки. Виявлено, що на формування поведінкових стратегій кривдників впливають особистісні характеристики, соціальне середовище та попередній досвід.

Проведена програма корекції, що містила психологічні інтервенції, зокрема, когнітивно-поведінкову терапію та групові тренінги, продемонструвала свою ефективність. Учасники програми показали значне зменшення агресивних реакцій, покращення

соціальних навичок і зростання самоусвідомлення. Аналіз результатів програми засвідчив, що учасники стали більш відкритими до зміни своїх поведінкових стратегій, виявили готовність працювати над власними емоціями та стосунками з іншими.

На основі отриманих результатів рекомендується розробка та впровадження спеціалізованих програм психологічної підтримки для кривдників, які б містили елементи навчання самоусвідомленню, емоційній регуляції та комунікативним навичкам. Враховуючи обмежену вибірку, важливо провести подальші дослідження з більшими за чисельністю групами, щоб краще зрозуміти динаміку поведінкових стратегій кривдників і ефективність застосування різних інтервенцій.

Література

1. Грабська І.А. Насильство у подружніх стосунках: зарубіжний досвід досліджень та консультування. *Практична психологія та соціальна робота*. 1998. № 9-10. С. 20-25.
2. Кальницька К.О. Соціально-психологічні технології роботи з жінками-жертвами насильства в сім'ї та чоловіками кривдниками. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Психологічні науки*, 2014. №121. С. 143-148.
3. Комплексна Програма корекційної роботи з чоловіками, які вчиняють насильство або належать до групи ризику щодо його вчинення : інформаційно-методичні матеріали / за заг. ред. В.М. Бондаровської, Т.В. Журавель, Ю.В. Пилипас. Київ : Калита, 2014. 284 с.
4. Лопушинський І.П., Ковнір О.І., Некряч А.І. Запобігання та протидія домашньому насильству: механізми реалізації в сучасній Україні. *Наукові перспективи*. 2020. № 6 (6). С. 159-168.
5. Перунова О.С. Юридико-психологічні засади профілактики гендерно обумовленого насильства в органах Національної поліції України : автореф. дис... канд. психол. наук: 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право». Київ. 2021.
6. Самарай Л.В. Кримінологічна характеристика особи кривдника, який вчинив сімейне насильство під впливом агресії. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 190-197.
7. Старчук О. Заходи запобігання та протидії домашнього насильства: український досвід у міжнародному контексті. *Історико-правовий часопис*. 2019. № 2. С. 83-87.

8. Степанюк О., Мельниченко О. Методичний посібник для фахівців, які впроваджують типову програму для кривдників: теоретична частина. Київ, 2020. 316 с.

9. Царевська Ю. Насильство: короткий інструктаж для консультантів та консультанток. Київ : КОНВІКТУС Україна, 2017. 36 с.

References

1. Hrabka I. A. Nasylstvo u podruznhnikh stosunkakh: zarubizhnyi dosvid doslidzhen ta konsultuvannia. *Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota*. 1998. № 9-10. S. 20-25.

2. Kalnytska K. O. Sotsialno-psykholohichni tekhnolohii roboty z zhinkamy-zhertvamy nasylstva v simi ta cholovikamy kryvdnykamy. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Seriia : Psykholohichni nauky*, 2014. №121. S. 143-148.

3. Kompleksna Prohrama korektsiinoi roboty z cholovikamy, yaki vchyniaut nasylstvo abo nalezhat do hrupy ryzyku shchodo yoho vchynennia : informatsiino-metodychni materily / za zah. red. V.M. Bondarovskoi, T.V. Zhuravel, Yu.V. Pylypas. Kyiv : Kalyta, 2014. 284 s.

4. Lopushynskyi I.P., Kovnir O.I., Nekriach A.I. Zapobihannia ta protydiia domashnomu nasylstvu: mekhanizmy realizatsii v suchasni Ukraini. *Naukovi perspektyvy*. 2020. № 6 (6). S. 159-168.

5. Perunova O. S. Yurydyko-psykholohichni zasady profilaktyky henderno obumovlenoho nasylstva v orhanakh Natsionalnoi politsii Ukrainy : avtoref. dys... kand. psykhol. nauk: 08 «Pravo» za spetsialnistiu 081 «Pravo». Kyiv. 2021.

6. Samarai L. V. Kryminolohichna kharakterystyka osoby kryvdnyka, yakyy vchynyv simeine nasylstvo pid vplyvom ahresii. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav*. 2013. № 1. S. 190-197.

7. Starchuk O. Zakhody zapobihannia ta protydiia domashnoho nasylstva: ukraïnskyi dosvid u mizhnarodnomu konteksti. *Istoryko-pravovyi chasopys*. 2019. № 2. S. 83-87.

8. Stepaniuk O., Melnychenko O. Metodychnyi posibnyk dlia fakhivtsiv, yakyy vprovadzhuut typovu prohramu dlia kryvdnykiv: teoretychna chastyna. Kyiv, 2020. 316 s.

9. Tsarevska Yu. Nasylstvo: korotkyi instruktazh dlia konsultantiv ta konsultantok. Kyiv : KONVIKTUS Ukraina, 2017. 36 s.